



torické vedomie predstavuje „souhrn vědomostí více či méně strukturovaný, soubor představ či obrazů z minulosti a z těchto vědomostí či představ odvozený hodnotový systém, názory, postoje i emoce inspirující člověka k jednání v přítomnosti na základě historické inspirace (poučení z dějin, historické zkušenosti žijících generací či jednotlivců, aktualizace minulosti na přítomnost, analogie a pod.)“<sup>2</sup>. Ak sa zameriame na vzťah učebných textov a procesu vytvárania systému dejepisných vedomostí, vytvárajúceho základ pre projekciu poznatkov o minulosti do súčasného konania, je potrebné si položiť otázku, či výber a prezentácia historických faktov obsiahnutých v učebniciach čo najpresnejšie zodpovedá historickej realite, resp. aktuálnemu stavu historického výskumu. Autori dejepisných učebných textov môžu historický obraz určitého dejinného fenoménu alebo udalosti indoktrinovať subjektívnymi postojmi vrátane ambície ovplyvniť politickú orientáciu študujúcich v prospech alebo neprospech jednotlivých aktérov z minulosti (štát, národ, politická strana, jednotlivci a podobne).

Na margo problému hodnotovej orientácie českých učebníc dejepisu pre základné školy z obdobia po Nežnej revolúcii pedagóg Jan Průcha v knihe *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média* konštatuje, že „jak je z tohto příkladu patrné, obsahy nových českých učebnic dějepisu (a zřejmě i učebnic jiných předmětů) jsou silně závislé na pojetí příslušného učiva, které do nich autoři a vydavatelé ukládají. Jak se v těchto pojetích uplatňují vedle věcných aspektů také aspekty hodnotových orientací, např. výše zmíněné cíle výchovy k evropanství, není u nás empirickými výzkumy prokázáno. Existují však určité poznatky o negativních hodnotách, resp. o předsudcích prezentovaných v učebnicích“<sup>3</sup>. Tendencia presadzovať pokrívovanie obrazu minulosti v smere jeho pozitívneho alebo, naopak, negatívneho hodnotenia predstavuje závažný problém pri posudzovaní výpovednej hodnoty nielen učebníc, ale i odborných historiografických textov. Existujúce deformácie obsahu učebníc sú logickým dôsledkom politickej „úpravy“ obrazu minulosti „zhora“. Podľa historika Vladimíra Varinského „... každá politická strana, hnutí, sociální, národnostná či náboženská skupina i jednotlivci, kteří sa usilují o mo, alebo ju už majú, sa obracují na dejiny. Pragmatická politika totiž vždy hľadala v dejinách argumenty a zdôvodnenie vlastnej legitimacy a ideológie. Pritom politická moc nemá záujem na racionálnom poznaní dejín, ale len na ich prezentistickom prisvojení či negovaní“<sup>4</sup>.

Zásahy politickej moci boli základnou príčinou skutočnosti, že dejepisné učebné texty v priebehu 20. storočia prechádzali komplexnými korekciami v závislosti od politicko-mocenskej situácie. Totalitné režimy kontrolu nad školstvom využívali na usmerňovanie tvorby učebníc, ktoré mali historické udalosti popisovať v intenciách aktuálne vládnucej ideológie. Tento postup bol typický pre

---

môcku, ktorá obsahuje sústavný výklad učiva. Pozri MAŇÁK, Josef. Funkce učebnice v moderní škole. In KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš et al. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Paido, 2008, s. 20.

<sup>2</sup> ČAPEK, Vladislav. Příspěvek ke zkoumání historického vědomí studující mládeže. In *Acta historica Neosoliensia – Tomus 1*. Banská Bystrica: Katedra historie Fakulty humanitních věd Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1998, s. 121.

<sup>3</sup> PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998.

<sup>4</sup> VARINSKÝ, Vladimír. Aktuálně problémy slovenskej historiografie po novembri 1989 (kontrolzie z pohľadu ľudáckej emigrácie). In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 34.

obdobie prvej Slovenskej republiky a komunistický režim, ktorý svoju legitimitu staval na filozofických a politických teóriách marxisticko-leninskej proveniencie.<sup>5</sup> V jeho prvej najradikálnejšej etape v rokoch 1948 – 1953<sup>6</sup> ideológiu vládnucej Komunistickej strany Československa (ČSR) charakterizoval predovšetkým dôraz na systematické vykresľovanie jej vedúcich osobností v role fakticky neomylných hrdinov ukazujúcich cestu k budúcemu ideálu pomyselne dokonalej beztriednej spoločnosti.<sup>7</sup> Marxistický výklad dejín komunistického hnutia a pre-

<sup>5</sup> Komunistický režim považoval realizáciu systematickej indoktrinácie žiakov a študentov v intenciách marxisticko-leninskej ideológie za kľúčovú povinnosť pedagogických pracovníkov na všetkých stupňoch školského systému. Dokumenty pochádzajúce z produkcie straníckych orgánov a pedagogických konferencií presne stanovovali požiadavky týkajúce sa „politickéj uvedomelosti“ učiteľov a učiteľských kolektívov, čo sa malo prejavovať v ich schopnosti viesť žiakov k „socialistickému vlastenectvu“ a „vedecky správnym základom marxisticko-leninského svetového názoru“ (Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo školstva, Kolégium povereníctva. Zápisnice, správy. I. č. 474 – 475/180. Ideově-politická výchova na školách všeobecne vzdelávacích, s. 4). Nároky na učiteľov/profesorov dejepisu boli ešte prísnejšie ako na vyučujúcich ostatných predmetov. Dejepis totiž v stratégii komunistickej výchovy predstavoval prostriedok, ktorým bolo dorastajúcej mládeži možné vstúpiť presvedčenie o historickej pravdivosti marxizmu. O „vysokéj latke“ pre dejepisárov sa možno dočítať v Metodických statiach pre vyučovanie spoločenským náukam (občianska náuka, dejepis a zemepis) na školách II. a III. stupňa z roku 1951. Obsah kapitoly Metodické poznámky – hlavné zásady práce učiteľa dejepisu nemohol žiadneho čitateľa nechať na pochybách, na aký finálny cieľ má podľa autorov osvojovanie poznatkov z histórie a priori slúžiť: „Aby vyučovanie dejepisu mohlo bezvýhradne pomáhať robotníckej triede v jej zápase o svetový mier a za budovanie socializmu a komunizmu, musí byť jasne a nekompromisne zamerané v duchu marxisticko-leninského svetového názoru.“ Za uskutočňovanie tohto cieľa v konečnom dôsledku zodpovedal pedagóg, ktorý musel disponovať schopnosťami presahujúcimi samotnú odbornú kvalifikáciu: „Preto treba, aby každý učiteľ dejepisu nielen dôkladne ovládal náukový obsah predmetu, ale aby marxisticko-leninský svetový názor hlboko prenikal jeho myslením a praxou. Z jeho výkladu musí priam vyžarovať láska a oddanosť k robotníckej triede a k jej predvoju, Komunistickej strane Československa, vernosť ľudovodemokratickej vlasti a nezlomné presvedčenie o správnosti a nezadržateľnosti našej cesty k socializmu. Len nadšený a presvedčený učiteľ môže s úspechom všestranne rozvíjať osobnosť žiaka v smysle marxisticko-leninského svetového názoru a môže z dejepisu vytvoriť účinný bojový prostriedok, ktorým nielen podchyť záujem žiakov, ale vzbudí v nich nadšenie a podnieti ich aktivitu.“ SLOSIARIK, Ján et al. Metodické state pre vyučovanie spoločenským náukam (občianska náuka, dejepis a zemepis) na školách II. a III. stupňa. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1951, s. 27-28.

<sup>6</sup> Historik Jan Pešek uvedené obdobie charakterizuje takto: „Roky 1948 – 1953 sú rokmi vrcholiaceho stalinizmu, vyhrotenej studenej vojny, hroziacej každým okamihom prerásť do vojny skutočnej, militarizácie ekonomiky a nástupu k prestavbe spoločnosti podľa sovietskeho vzoru (industrializácia, kolektivizácia, kultúrna revolúcia). Bolo to obdobie najväčšieho teroru, neobmedzenej moci Štátnej bezpečnosti, hromadného násillia a politických monsterprocesov s vopred určenými vinníkmi, vrátane organizovaného volania po krvi „odhalených nepriateľov“. V spoločnosti prevládala atmosféra strachu a pocit ohrozenia, súčasne však aj nadšenie až entuziazmus pri nástupe k budovaniu novej spoločnosti, najmä u časti mladej generácie. Mnohé sa však ukázalo ako ilúzia a o to tvrdšie bolo nasledujúce „vytriezvenie“.“ PEŠEK, Jan et al. Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 13.

<sup>7</sup> Ústredný tlačový orgán Komunistickej strany Československa Rudé právo 6. marca 1953 uverejnil vyhlásenie Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (ZSSR), Rady ministrov ZSSR a prezidia Najvyššieho sovietu ZSSR o Stalinovej smrti (adresované sovietskej verejnosti), v ktorom boli prehľadne zhrnuté údajné Stalinove vodcovské zásluhy: „(Stalin) Pokračuje v ne-

dovšetkým bolševickej strany bol v tomto období deformovaný zámerným zjednodušením a zakrývaním historických faktov v prospech pompézneho „portrétu“ činnosti sovietskeho diktátora Josifa Vissarionoviča Stalina.

Ruský historik Dmitrij Volkogonov v druhom diele svojej knihy *Triumf a tragédia* podrobne popísal Stalinov systematický záujem o kontrolu a usmerňovanie sovietskej historiografie – najmä na poli Stalinovej osobnej účasti na fungovaní bolševickej strany. Stalin sa v tomto smere predovšetkým sústredil na vnútrostranícke frakčné boje, v priebehu ktorých postupne dosiahol absolútnu štátnickú moc.<sup>8</sup> Je príznačné, že bezprostredne po zrealizovaní masívnej čistky komunistickej strany a sovietskej spoločnosti ako celku v rokoch 1937 a 1938<sup>9</sup> bol vydaný Stalinov text *Stručný výklad dejín Všeľvázovej komunistickej strany (bolševikov)*, ktorý sa stal až do diktátorovej smrti povinným čítaním pre všetkých štátnych a straníckych pracovníkov. Podľa historika Vítězslava Sommera ide o najdôležitejšie historiografické dielo stalinizmu.<sup>10</sup> V. Sommer v súvisi so *Stručným výkladom dejín Všeľvázovej komunistickej strany (bolševikov)* – skrátene VKS(b) – poukazuje na zobrazenie Lenina a Stalina ako završovateľov praktickej realizácie politickej teórie sformulovanej Karlom Marxom a Friedrichom Engelsom.<sup>11</sup> Stalin sa teda aj s využitím sovietskej historiografie usiloval budovať si povest' najvyššej autority na poli tzv. vedeckého komunizmu.

Základné kontúry „kultu osobnosti“, resp. „kultu Stalinovej osobnosti“ vo svojom prejave na XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (február 1956) presne charakterizoval prvý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Nikita Sergejevič Chruščov: „Ústredný výbor strany sa po Stalinovej smrti začal prisne a dôsledne orientovať na objasňovanie neprípustnosti glorifikácie jednej osobnosti a jej pripodobňovania akémusi nadčloveku s nadprirodzenými vlastnosťami boha, pretože niečo také je duchu marxizmu-leninizmu cudzie. Tento človek potom akoby všetko vie, všetko vidí, za všetkých myslí a všetko môže uskutočniť; vo svojom jednaní je neomylný.“<sup>12</sup> Uvedené atribúty Stalinovho

---

smrtným díle Leninově, dovedl soudruh Stalin sovětský lid ke světodějnému vítězství socialismu v naší zemi. Soudruh Stalin dovedl naši zemi k vítězství nad fašismem v druhé světové válce, což od základu změnilo celou mezinárodní situaci. Soudruh Stalin vyzbrojil stranu a všechny lid velikým a jasným programem budování komunismu v SSSR.“ Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu, Rada ministrů SSSR a presidium Nejvyššího sovětu SSSR všem členům strany, všem pracujícím Sovětského svazu. In *Rudé právo*, 6. marca 1953, roč. 33, č. 65, s. 2.

<sup>8</sup> Pozri VOLKOGONOV, Dmitrij. *Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina II*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 484-505.

<sup>9</sup> Podrobnejšie k príčinám a priebehu tzv. veľkého teroru, ktorý sa v ZSSR odohral v rokoch 1937 – 1938, pozri JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*. Praha: LEDA – Rozmluvy, 2014, s. 296-304. Prínosným zdrojom informácií je aj publikácia McCAULEY, Martin. *Stalin a období stalinizmu. Historie – fakta – dokumenty*. Praha: Albatros Media, a. s., 2012, s. 44-60.

<sup>10</sup> SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví. Straničná historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950 – 1970*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 105.

<sup>11</sup> SOMMER, ref. 10, s. 107.

<sup>12</sup> Tajný prejav N. S. Chruščova na XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu o kulte Stalinovej osobnosti je publikovaný na internetovej stránke *Moderní dějiny* [online] [cit. 2019-1-19]. Dostupné na internete: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tajny-projev-n-s-chruscovana-xx-sjezdu-ksss-o-kultu-osobnosti-j-v-stalina-25-2-1956/>>.

kultu<sup>13</sup> naplno zasiahli všetky zložky politického a verejného života vrátane foriem i obsahu výučby na všetkých stupňoch škôl. Už v roku konania XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu boli vydané poznámky k vyučovaniu predmetov spoločenských vied na všeobecnovzdelávacích školách, ktoré obsahovali presné inštrukcie na vynechanie častí učiva zveličujúcich dielo J. V. Stalina a československého prezidenta Klementa Gottwalda. Hneď v úvode sa autori opreli o výsledky zjazdu, ktorý „okrem iného naznačil aj dôležité zmeny a problémy v ideologickej práci, ktoré v značnej miere zasahujú do vyučovania dejepisu, najmä pri preberaní nových a najnovších dejín (5., 8. a 11. postupný ročník)“<sup>14</sup>. Výučba dejín 20. storočia<sup>15</sup> (bolo pre ňu typické zameranie na v danom čase bezprostredne blízku minulosť) musela byť po XX. zjazde „za pochodu“ upravená v duchu redukcie mýtov, ktoré dovtedy predstavovali neustále zdôrazňovanú spoločensko-politickú normu: „Najvýznamnejšie miesto na zjazde zaujala otázka boja proti kultu osobnosti. Zjazd odhalil škodlivý vplyv kultu osobnosti, ktorý v SSSR trval dlhé roky a zavinil značné chyby v rozličných odboroch práce. Dôsledky sa prejavili aj v spoločenskom zriadení nášho štátu.“ Práve dejepis sa stal objektom neprimeraného zveličovania Stalina: „Vážne následky sa ukázali v celkovom chápaní všeobecných i našich dejín novej a najnovšej doby a vo výklade „Ústavy ČSR a SSSR“. V našich učebniciach na rozličných miestach sa hovorí o úlohe osobnosti v dejinách a správne sa tam zdôrazňuje, že hlavným nositeľom dejinného vývoja je ľud. Táto zásada sa však plne neuplatnila pri výklade nedávnej minulosti, keď sa preceňoval vplyv Stalinovej osobnosti na vývoj dejinných udalostí. Učiteľ si musí najprv sám ujasniť, do akej miery a v ktorých historických obdobiach preniklo preceňovanie osobností v dejinách do našich učebníc (najmä v stati o vývoji Sovietskeho zväzu a o II. svetovej vojne), ako problémy správne pochopiť a ako odpovedať žiakom na ich otázky. Bude to pomerne ťažká úloha najmä preto, aby sa neprešlo k druhému extrému, totiž k podceňovaniu úlohy jednotlivca v dejinách.“<sup>16</sup> Uvedené metodologické poznámky jasne definujú témy, ktoré boli fenoménom kultu osobnosti zasiahnuté najvýraznejšie. Otázkou zostáva, ako presne deformácie tejto proveniencie zmenili historický obraz novodobých svetových a aj československých dejín prezentovaný

<sup>13</sup> Kult osobnosti analogicky definuje aj Politický slovník z roku 2001: „Kult osobnosti – neprimerané vyzdvihovanie vlastností, významu a zásluh vedúcej osobnosti. Prejavoval sa prakticky vo všetkých vývojových fázach spoločnosti; desivé podoby dosiahol v 20. storočí najmä vo fašistickom Nemecku (A. Hitler) a v komunistickom ZSSR (J. V. Stalin).“ ADAMOVÁ, Karolína et al. Politologický slovník. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 107.

<sup>14</sup> POLÍŠENSKÝ, Josef et al. Predmety spoločenských vied v 6. – 11. ročníku. Dejepis, zemepis, psychológia. Poznámky k vyučovaniu na všeobecnovzdelávacích školách. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956, s. 3.

<sup>15</sup> Podľa Miroslava Jirečka bolo v roku 1948 najnovším dejinám venovaných 8,6 % z celkovej časovej dotácie dejepisu na stredných školách. (Pozri JIREČEK, Miroslav. Vývoj vyučovacieho predmetu dejepis v letech 1918 – 2013. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 131.) Údaje z učebného plánu strednej školy, vydaného poverenictvom školstva a osvety v auguste 1948, vo svojej monografii Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953 uverejnila historička Soňa Gabzdilová. V prvom ročníku sa dejepis podľa tohto plánu nevyučoval, v druhom ročníku študenti absolvovali dve vyučovacie hodiny v týždni, v treťom ročníku tri hodiny; vo štvrtom ročníku sa počet dejepisných vyučovacích hodín vrátil na dve za týždeň. GABZDILOVÁ, Soňa. Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 94.

<sup>16</sup> POLÍŠENSKÝ et al., ref. 14, s. 3-4.

v dejepisných učebniciach. Cesta vedúca k odpovedi na uvedený problém leží v analýze dobových učebných textov, ktoré boli v školách systematicky používané v rokoch vyvrcholenia kultu J. V. Stalina a K. Gottwalda. Z tohto dôvodu predstavujú zdroj poznatkov o pedagogických, muzeologických a historických aspektoch „úprav“ obrazu minulosti, ktoré boli produktom plánovitej glorifikácie vedúcich osobností domáceho aj zahraničného komunistického hnutia.

V depozitári Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) v Bratislave sú deponované učebnice dejepisu z obdobia rokov 1948 – 1953 predstavujúce základný prameň pre štúdium problému presadzovania kultu osobnosti vo vyučovaní histórie. Konkrétne sa zameriam na učebné texty pre študentov vtedajšieho tretieho stupňa školského systému – hovoríme o učebniciach pre povinné (základné odborné školy) alebo výberové (odborné školy, vyššie odborné školy a gymnáziá) školské inštitúcie.<sup>17</sup> Pomerne rozsiahle, ba rozsahom svojho obsahu až predimenzované učebné texty dejepisu pre tento vzdelávací stupeň ponúkajú bohatý materiál na skúmanie.<sup>18</sup>

V procese napĺňania takto stanoveného cieľa je možné opierať sa o bohatú základňu historicko-pedagogickej odbornej literatúry. Z portfólia publikovaných diel spomeniem aspoň niekoľko zásadných prác novodobých slovenských historikov a pedagógov. Na pôde Trnavskej univerzity bola vydaná kolekcia zborníkov, ktoré vo forme výstupov projektu VEGA mapujú vývoj slovenského školstva v priebehu 20. storočia. V roku 2017 svetlo sveta uzrel zborník *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*, rok 2018 priniesol zrod tematicky nadväzujúceho *Pedagogického myslenia a školstva na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. V roku 2019 sa do rúk čitateľov dostal posledný objemný zborník tejto série: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Pri rozkrývaní fenoménu kultu osobnosti je tak možné čerpať z množstva odborných textov, ktoré sú v uvedených zborníkoch publikované.<sup>19</sup>

<sup>17</sup> Pre podrobnejší prehľad fungovania školského systému v povojnovom období pozri PŠENÁK, Jozef. Slovenská škola a pedagogika 20. storočia. Ružomberok: VERBUM, 2011, s. 175-213. Na strane 182 uvádza presnú štruktúru tretieho stupňa školskej dochádzky: povinné základné odborové školy a školy výberové (odborné školy, vyššie stredné školy – vyššie odborné školy a gymnáziá). Organizačnú štruktúru vzdelávacej sústavy jednotného školstva, uzákonenú Ústavodarným národným zhromaždením dňa 21. apríla 1948 (zákon č. 95/1948 Sb. z. a n. o základnej úprave jednotného školstva) je možné detailne študovať aj z monografie *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953* od Soni Gabzdilovej (s. 86-91). GABZDILOVÁ, ref. 15, s. 86-91.

<sup>18</sup> V tomto smere je veľmi zaujímavý posudok učebnice dejepisu pre XI. ročník jedenásťročných stredných škôl, ktorá obsahovala učivo mapujúce svetové dejiny od „Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie“ až do začiatku 50. rokov 20. storočia. Súčasťou vcelku kladného hodnotenia textu je námietka proti rozsahu učebnice – 301 strán. Autor posudku poukázal na nezvládnuteľnosť obsiahlej učebnice: „Keď k tomu pripočítame ešte 150 až 200 strán československých dejín, dostaneme učebnicu o 450 až 500 stranách. Je nemysliteľné, aby žiaci 11. ročníka, ktorých škol. rok trvá len 9 mesiacov a ktorí musia opakovať učivo z predchádzajúcich ročníkov, takýto rozsah látky ovládli.“ SNA, f. Povereníctvo školstva, 1952, krabica (ďalej k.) 467, i. č. 1857. Dejepis pre XI. ročník jedenásťročných stredných škôl – schválenie rukopisu (1954).

<sup>19</sup> JAŠEK, Peter. Slovensko v rokoch 1945 – 1968. Spoločensko-politická situácia. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017, s. 12-22; RAJSKÝ Andrej. Ideo-

Komplexný prehľad všetkých podstatných momentov vývoja slovenského školstva od 30. rokov do konca tzv. zakladateľského obdobia komunistického režimu spracovala v monografii *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953* historička Soňa Gabzdilová.<sup>20</sup> S využitím učebných osnov spoločenskovedných predmetov autorka približuje teoretické východiská a praktické aspekty výchovy budúcich a dorastajúcich občanov na platforme marxisticko-leninskej ideológie.

Ako som uviedol na predchádzajúcich stranách, intenzívnemu ideologizačnému náporu bola vystavená predovšetkým výučba dejepisu. Išlo o logický odraz situácie na poli rodiacej sa slovenskej vedeckej historiografie, ktorá čelila striktným požiadavkám na reinterpretáciu výkladu dejín v súlade s marxisticko-leninskou koncepciou historického vývoja. Zaujímavou introdukciou do tohto procesu je monografia autorskej dvojice Marek Havrila a Slávka Otčenášová *Historiografia na Slovensku v kontexte spoločenského vývinu v 19. a 20. storočí*.<sup>21</sup> Presadzovanie marxistického výkladu histórie vo vyučovaní dejepisu mapuje dizertačná práca Miroslava Jirečka *Vývoj vyučovacieho predmetu dejepis v letech 1918 – 2013*.<sup>22</sup> Prípadovou štúdiou, v ktorej je analyzovaný parciálny prípad reálneho presadzovania kultu osobnosti v realite československej politickej praxe, je text historičky Zuzany Hasarovej *Stalinove narodeniny – účel, podoba a priebeh akcie v Československu*.<sup>23</sup> Vzhľadom na obmedzený priestor textu štúdie môžem už iba vymenovať niekoľko autorov, ktorí svojimi prácami signifikantne obohatili historický obraz slovenskej povojnovej pedagogiky: Vladimír Michalička<sup>24</sup>, Elena Londáková<sup>25</sup>, Milan Krankuš<sup>26</sup>, Blanka Kudláčová<sup>27</sup>, Július Alberty<sup>28</sup> a podobne.

Osobitnú pozornosť si zaslúži monografia *Angažované dejepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950 – 1970* českého historika

---

logické pozadie a znaky komunistickej diktatúry. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017, s. 23-34; KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Zacielenie monografie, historicko-pedagogické a metodologické východiská*. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 18-34.

<sup>20</sup> GABZDILOVÁ, Soňa. *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, 130 s.

<sup>21</sup> HAVRILA, Marek – OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Historiografia na Slovensku v kontexte spoločenského vývinu v 19. a 20. storočí*. Prešov: Universum, 2009, 99 s.

<sup>22</sup> JIREČEK, Miroslav. *Vývoj vyučovacieho predmetu dejepis v letech 1918 – 2013*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 337 s. + 131 s. príloh.

<sup>23</sup> HASAROVÁ, Zuzana. *Stalinove narodeniny – účel, podoba a priebeh akcie v Československu*. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121-136.

<sup>24</sup> MICHALIČKA, Vladimír. Ondrej Pavlík (1916 – 1996). Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, 2016, 49 s.

<sup>25</sup> LONDÁKOVÁ, Elena. *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia. Pokusy a hľadania*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2007, 172 s.

<sup>26</sup> KRANKUŠ, Milan. *Školstvo a školský systém na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 218-233.

<sup>27</sup> KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Dejiny pedagogického myslenia. Počiatky vedomej výchovy a pedagogických teórií*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis – Bratislava: VEDA, 2009, 414 s.

<sup>28</sup> ALBERTY, Július. *Úvod do vyučovania dejepisu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956, 136 s.

Vítězslava Sommera.<sup>29</sup> Túto publikáciu môžem z hľadiska sledovanej témy bez pochyb označiť za zásadnú prácu, ktorá podrobne analyzuje proces vytvárania historického naratívu dejín KSČ na poli československej historiografie. Vítězslav Sommer sledoval vývin straníckej historiografie v rámci troch základných etáp: stalinskej, postalinskej a reformnokomunistickkej.<sup>30</sup> Druhá kapitola knihy podrobne analyzuje zložitú situáciu straníckeho dejepisectva v období vrcholiaceho stalinizmu. Autor sa venuje priamym Stalinovým zásahom do procesu výkladu dejín komunistického hnutia, keďže diktátor osobne riadil degradáciu sovietskej historiografie. Stranícka historiografia musela až do obdobia destalinizácie „fungovať jako svérázná forma historické propagandy sloužící potřebám probíhající socialistické revoluce“<sup>31</sup>. Vzhľadom na československú realitu je potrebné pripomenúť, že na Slovensku v období po druhej svetovej vojne marxistická historiografia takmer neexistovala, takže jej etablovanie v podmienkach komunistického režimu prednostne stálo na importe vedeckých prác a na prednáškach sovietskych historikov.<sup>32</sup>

Východiská oficiálnej straníckej historiografie neboli praktizované len na poli vedeckovýskumnej činnosti, ale marxisticko-leninsky orientovaný výklad dejín získal kľúčové pozície v procese výučby dejepisu na všetkých stupňoch škôl. M. Jireček v tomto kontexte upozorňuje na fakt, že vyučovanie dejepisu sa v dôsledku mechanického presadzovania historického materializmu stalo schematickým a fráзовitým, pričom v osnovách boli protežované politicky vhodné témy.<sup>33</sup> Pre stredné školy boli ako pomocné učebné texty preložené sovietske príručky.<sup>34</sup>

Čo sa dialo s osnovami, to zasiahlo aj učebné texty. Napriek faktu, že od januára 1949 do októbra 1951 vyšlo 222 učebníc skoncipovaných v súlade s komunistickou ideológiou<sup>35</sup>, zodpovední predstavitelia ministerstva školstva s ich „politickou“ úrovňou spokojní neboli. V tomto smere zásadnú úlohu zohralo uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ o učebniciach pre národné a stredné školy z 28. mája 1951.<sup>36</sup> Podstatnú súčasť dokumentu, vyzývajúceho na používanie nových učebníc, tvorí pomerne obsiahla kritika týchto učebných textov. Za hlavný problém bol označený nedostatočne silný ideologický náboj vydaných pedagogických textov, a to najmä na poli spoločenskovedných predmetov. Podľa dokumentu „hlavním nedostatkom učebnic dějepisu je však zřetelné kompromisnictví v otázce

<sup>29</sup> SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví. Stranícká historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950 – 1970*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, 510 s.

<sup>30</sup> SOMMER, ref. 29, s. 13.

<sup>31</sup> SOMMER, ref. 29, s. 153.

<sup>32</sup> HAVRILA – OTČENÁŠOVÁ, ref. 21, s. 35-39.

<sup>33</sup> Pozri JIREČEK, ref. 22, s. 131 – 136.

<sup>34</sup> ALBERTY, ref. 28, s. 5.

<sup>35</sup> GABZDILOVÁ, ref. 15, s. 96.

<sup>36</sup> Na stránke časopisu *Pedagogika*. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově je deponovaný archív čísiel z rokov 1951 – 2018. Uznesenie Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa o učebniciach pre národné a stredné školy bolo publikované v 5. – 6. čísle časopisu z roku 1951 v rubrike „Úvodník“. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646&lang=cs>>.



historicko-materialistického pojetí vývoje lidské společnosti...“<sup>37</sup>. Autori mali tento „nedostatok“ nahradit' dôkladným spracovaním dejín ZSSR, jeho satelitov a politickej činnosti Komunistickej strany Československa. Taktiež sa konštatuje, že učebnice dejepisu „neličí dost široce život a dílo velkých vůdců sovětského lidu, Lenina a Stalina“<sup>38</sup>. V duchu nezmieriteľnej dichotómie, typickej pre stalinskú verziu marxistickej historiografie, bolo súčasne treba „jasně odhalit' buržoasní, protilidovou a protisovětskou reakční tvář T. G. Masaryka a dr. E. Beneše“<sup>39</sup>. Dokument ÚV KSČ o učebniciach presne vykresľuje politickou mocou aktívne presadzované ideové piliere, na ktorých mala stáť dejepisná výučba obdobia vrcholiaceho stalinizmu. Kult Stalina a Gottwalda musel byť základným fundamentom výkladu dejinného vývoja (z vtedajšieho pohľadu) najnovšej minulosti.

Základným predpokladom identifikácie prejavov kultu osobnosti v uvedených učebných textoch je stanovenie vhodného výskumného postupu, ktorý umožňuje popísať a kontextuálne rozobrať sledovaný problém. Učebnicu dejepisu – svojou podstatou odborný pedagogický text – môžeme skúmať prostredníctvom dvoch autonómnych vedných odborov: pedagogiky a histórie. Existujúce spektrum metód pedagogického výskumu umožňuje viac-menej exaktne stanoviť reálnu mieru prínosu učebnice v procese výučby školských predmetov.<sup>40</sup>

Práca s textami tejto proveniencie sa však môže uberať aj alternatívnym smerom. Dejepisný učebný text je totiž možné s využitím metód historikovej práce kriticky skúmať – s cieľom zistiť, akými spôsobmi paradigmy kultu osobnosti sa konkrétne deformoval historický obraz novodobých svetových aj československých dejín.<sup>41</sup> Opodstatnenosť takto zvolenej orientácie výskumu vyplýva z faktu, že historický obraz minulých dejov, prezentovaný v učebniciach, výrazne ovplyvňoval formovanie postojov študujúcich v osobnej aj politickej rovine. Podľa J. Průchu „učebnice tudiž nesou v tomto ohledu velkou zodpovědnost za to, jak se jim daří tradované negativní předsudky a stereotypy vymycovat nebo je naopak udržovat a přenášet na mladou generaci“<sup>42</sup>. Hypertrofovaný obraz najvyšších sovietskych a československých predstaviteľov bol dizajnovaný v záujme efektívnej indoktrinácie dorastajúcej mládeže, ktorá bola – v porovnaní so staršou generáciou – ovplyvniteľnejšia.<sup>43</sup>

<sup>37</sup> Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. In *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*, 1951, roč. 1, č. 5-6, s. 264. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646&lang=cs>>.

<sup>38</sup> Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy, ref. 35, s. 263. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646&lang=cs>>.

<sup>39</sup> Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy, ref. 35, s. 264. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646&lang=cs>>.

<sup>40</sup> Pozri monografiu PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.

<sup>41</sup> K metódam historikovej práce podrobnejšie pozri ZWETTLER, Otto - VACULÍK, Jaroslav - ČAPKA, František. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně - Pedagogická fakulta, 1996, 119 s.

<sup>42</sup> PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s. 89.

<sup>43</sup> Československý prezident Klement Gottwald sa v októbri 1948 na margo prísne ideologicky saturovanej výchovy dorastajúcich občanov vyjadril: „Potrebujeme z robotníckej mládeže vy-

Cieľom predloženej štúdie je teda cez „perimeter“ historikovej práce skúmať, ako sa v predmetných učebniciach písalo o J. V. Stalinovi a K. Gottwaldovi. Otázkou však zostáva, ktoré konkrétne historické témy obsiahnuté v dejepisných učebniciach zo začiatku 50. rokov 20. storočia ideologické deformácie zasiahli najvýraznejšie. V knižnom fonde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) je depónovaná dvojica učebníc dejepisu pre vyššie triedy škôl III. stupňa jednotnej školskej sústavy, ktoré boli zostavené v dobe vrcholiaceho československého stalinizmu. Motívom ich výberu na vzájomnú komparáciu je skutočnosť, že obsahujú učebnú látku, ktorá sa viac alebo menej dotýkala problematiky súvisiacej s činnosťou protagonistov stalinizmu – objektov kultu osobnosti. Prostredníctvom ich analýzy a následnej komparácie – s dôrazom na historický rozmer učebného textu – sa pokúsím o preskúmanie tém, ktoré boli v predmetných učebniciach prezentované v nepresnej a prekrútenej podobe.

Ide o nasledujúce tituly:

**1. BÉDER, Ján (prel.). Dejepis pre IV. triedu stredných škôl. 1. vyd. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950, 197 s.**

Učebnica je prekladom českého originálu, ktorý pripravila učebnicová komisia pri Výskumnom ústave pedagogickom v Prahe.<sup>44</sup> Nie je presne stanovené, pre ktorý konkrétny typ školy tretieho stupňa<sup>45</sup> bol učebný text primárne určený. Vzhľadom na podrobný rozsah učebnej látky je možné predpokladať, že učebnica mala slúžiť študentom gymnázií. *Dejepis pre IV. triedu stredných škôl* z roku 1950 reflektuje pomerne rozsiahly časový interval od prusko-francúzskej vojny (1870/1871) až po nástup komunistického totalitného režimu vo februári 1948 v Československu. Učebný text ukončuje stať popisujúca rast napätia medzi kapitalistickými a socialistickými štátmi v kontexte nástupu „studenej vojny“. J. V. Stalinovi a K. Gottwaldovi je venovaný rozsiahly priestor, či už ide o state o Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii (5. podkapitola druhej kapitoly), budovaní sovietskeho štátu (6. podkapitola druhej kapitoly), založení Komunistickej strany Československa – KSC (1. podkapitola tretej kapitoly), situácii v ČSR počas Veľkej hospodárskej krízy (2. podkapitola tretej kapitoly), Mníchovskej konferencii a likvidácii ČSR (4. a 5. podkapitola tretej kapitoly), resp. českom i slovenskom odboji počas druhej svetovej vojny (6. podkapitola tretej kapitoly). Študenti mohli taktiež čerpať zo statí venovaných povojnovému politickému vývoju v obnovennej ČSR (6. podkapitola tretej kapitoly) a „zápasu za svetový mier“ pod taktovkou Sovietskeho zväzu (ZSSR) a jeho spojencov (7. podkapitola tretej kapitoly).

---

chovať rýchlo novú vlastnú inteligenciu späť s ľudom. ... Potrebujeme teraz nový typ inteligencie, ktorá vyjde z robotníckej triedy, ktorá nemusí prekonávať staré predsudky, ktorá nemá ani príčiny, aby sa odrodila od robotníckej triedy, ale bola jej súčasťou.“ BARNOVSKÝ, Michal et al. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo SAV, 1988, s. 392.

<sup>44</sup> Text do slovenského jazyka preložil profesor Ján Béder. SNA, f. Povereníctvo školstva. S/1950, č. 101 – 202, i. č. 80. Učebnicová komisia pri Výskumnom ústave pedagogickom: DEJEPIS, učebné texty pre IV. triedu stredných škôl. Preložil Ján Béder. – Schválenie. 5. augusta 1950.

<sup>45</sup> GABZDILOVÁ, ref. 15, s. 89.

## 2. DEKAN, Ján et al. Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií. 1. vyd. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1952, 328 s.

Kult osobnosti citeľne ovplyvnil aj učebný text *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií*. Bol vydaný v roku 1952 ako preklad z českého originálu. Vzhľadom na fakt, že text sa primárne venuje dejinám Československa, Sovietsky zväz a Stalin sú zmieňovaní viac-menej iba v medzinárodnom kontexte. O to viac bola do popredia postavená osoba generálneho tajomníka Komunistickej strany Československa (KSČ) a neskoršieho prezidenta ČSR Klementa Gottwalda, ktorý sa od 15. kapitoly stáva prakticky „hlavným hrdinom“ učebnice. Hoci je v ďalšom texte jeho úloha neraz hypertrofovaná, Gottwaldova reálna účasť na politickom dianí od dvadsiatych rokov až do začiatku éry socializmu je z chronologického hľadiska zachytená uspokojivo. Stretávame sa s popisom jeho nástupu na čelo KSČ na V. zjazde komunistickej strany v roku 1929<sup>46</sup> a jeho politickej činnosti počas medzivojnovnej hospodárskej krízy (16. kapitola). Posledné dve kapitoly nazvané „Boj za oslobodenie národa a republiky“ (18. kapitola) a „Československo na ceste k socializmu“ (19. kapitola) približujú Gottwaldov zápas proti nacizmu a politický nástup v oslobodenej ČSR, ktorý vyvrcholil definitívnou inštaláciou komunistickej totality vo februári 1948. Učebný text ukončuje informácia o zvolení Klementa Gottwalda do funkcie prezidenta 14. júna 1948.

### Kult osobnosti v kontexte ideologicky indoktrinovanej výučby dejepisu

Zaradenie učiva do učebných textov bolo determinované marxistickou periodizáciou dejinného vývoja. V učebnici dejepisu pre IV. triedu stredných škôl „... je dôležitým medzníkom obdobie imperializmu a Veľká októbrová revolúcia, ktorou sa začína víťazný nástup pracujúcej triedy k moci v štáte. Učebnica sa končí optimistickou perspektívou do socialistickej budúcnosti“<sup>47</sup>. Autori sa teda „odrazili“ od kľúčového momentu v komunistickej členení dejinného procesu – Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie z roku 1917, ktorá mala znamenať nástup socialistickej fázy komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie.<sup>48</sup> Môžeme konštatovať, že porozumenie štylistickej a faktografickej podstate predloženej látky predpokladalo u študujúcich minimálne základnú znalosť marxistického pojmového aparátu.

Z marxisticko-leninskej koncepcie dejín, filozofie, ekonomiky a politiky vychádzali aj tvorcovia obidvoch nami analyzovaných učebníc. *Dejepis pre IV. triedu stredných škôl* sa začína šesťstranovým úvodom, v ktorom bola študujúcim predstavená optika použitého dejepisného výkladu. Autori sa v ňom zmienili

<sup>46</sup> Na V. zjazde KSČ v dňoch 18. – 23. februára 1929 kontrolu nad stranou získalo zoskupenie radikálnych komunistov vedených Klementom Gottwaldom. O vývoji komunistickej hnutia v medzivojnovom období – s dôrazom na dianie na Slovensku – pozri OLEJNÍK, Milan. Aktivity Komunistickej strany na Slovensku v druhej polovici 20. rokov. In ŠMIGEL, Michal et al. Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Banská Bystrica: Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave, 2007, s. 50.

<sup>47</sup> BÉDER, Ján (prel.). *Dejepis pre IV. triedu stredných škôl*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950, 197 s.

<sup>48</sup> HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dejepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 68-78.

o základných zdrojoch, z ktorých pri tvorbe učebnice vychádzali. Použitý bol preklad sovietskej knihy *Dejiny diplomacie* (Potemkin, Vladimír Petrovič – Chvostov, Vladimír Michajlovič. *Dejiny diplomacie*. Praha: Svoboda, 1948, 306 s.) a ako vzor slúžili sovietske dejepisné učebnice profesora Alexeja Vladimiroviča Jefimova (*Novaja Istorija 1789 – 1870; Dejiny novoveku 1789 – 1870*. Praha: Státní nakladatelství, 1949, 212 s.) i text profesorov Vladimíra Michajloviča Chvostova a Leva Izraileviča Zuboka *Novaja Istorija 1870 – 1918* (*Dejiny novoveku 1870 – 1918*. Praha: Státní nakladatelství, 1949, 184 s.).<sup>49</sup> Smerovanie obsahu textu však vyplývalo aj z ďalšieho, najvýraznejšie zdôrazňovaného zdroja – z prác J. V. Stalina, ktorý v danej dobe aj na pôde historickej vedy disponoval monopolom na jediný správny výklad minulých a súčasných dejov.<sup>50</sup> Podľa historika Adama Hudeka „názory a hodnotenia väčšiny udalostí a období v novom marxistickom príbehu sú postavené na citátoch „klasikov“ marxizmu-leninizmu – Marxa, Engelsa, Lenina, Stalina aj domácich straníckych špičiek“<sup>51</sup>. Úvodné vymedzenie marxisticko-leninskej koncepcie podstaty dejinného procesu – nachádza sa na tretej až šiestej strane v učebnici dejepisu pre IV. ročník z roku 1950 – vychádza zo Stalinovej vlastnej definície, ktorá bola pre autorov učebného textu podľa ich vlastného vyjadrenia záväznou: „Základom pre výklad a pojmávanie minulosti sú autorom učebnice slová J. V. Stalina, že hlavného činiteľa v systéme materiálneho života spoločnosti, ktorý určuje tvárnosť spoločnosti, povahu spoločenského poriadku a vývoj spoločnosti od jedného zriadenia k druhému, vidíme v spôsobe zaobstarávania prostriedkov pre život, nevyhnutných pre existenciu ľudí, v spôsobe výroby hmotných statkov – potravín, odevu, obuvi, bydlísk, kuriva a výrobných nástrojov atď., nevyhnutne potrebných na to, aby spoločnosť mohla existovať a vyvíjať sa.“<sup>52</sup> Použitie zvoleného historického výkladu zdôvodňoval aj citát z *Komunistického manifestu* (str. 5) a úryvky z Leninovho textu *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu* (s. 4-5). Heroizácia revolučných vodcov sa netýkala len samotného Stalina. Na stranách 110-111 nachádzame obsérnu pasáž vybranú zo sovietskej publikácie *Vladimír Iljič Lenin*, ktorá svojím obsahom predstavuje nadnesenú charakteristiku Leninovej politickej činnosti. Kultom osobnosti je taktiež bezprostredne zasiahnutá citovaná stať, vybraná pri príležitosti 70. narodenín J. V. Stalina, z prejavu Klementa Gottwalda (str. 166-169), citát z Gottwaldovej reči o družbe obnoveného Československa so Sovietskym zväzom, ktorá odznela v moskovskom rozhlase 26. decembra 1943 (str. 184-185), a úryvok zo zborníka *K päťdesiatinám súdruha Klementa Gottwalda* nazvaný „Strojca nových dejín českého a slovenského národa“ (s. 189-192).

Poznanie a vzdelanosť nadobúdali v kontexte zásad tzv. komunistickej výchovy svoje najvlastnejšie naplnenie až v ich praktickej aplikácii v kontexte reality socialistického spoločenského zriadenia. Predovšetkým dejepisné vyučovanie bolo striktne umiestnené do Prokrustovho lôžka tzv. komunistickej výchovy

<sup>49</sup> BÉDER, ref. 47, s. 3.

<sup>50</sup> Stalinovo úsilie o zvrchovanú kontrolu nad teoretickým výkladom marxizmu-leninizmu podrobne rozobral historik Dmitrij Volkogonov v druhej časti knihy „Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina“ v kapitole „Múmie dogmatizmu“ (s. 484-505).

<sup>51</sup> HUDEK, Adam. Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 154.

<sup>52</sup> BÉDER, ref. 47, s. 3-4.

nového socialistického človeka.<sup>53</sup> Kult osobnosti posunul ideologickú indoktrináciu v rámci vyučovacieho procesu do ešte špecifickejšej roviny: „V obsahu školskej výchovy je treba... ukázať na živote našej zeme, na slávnej ceste Sovietskeho zväzu, ohromnú prevahu ideí marxizmu-leninizmu... učiť mládež láske a vernosti k veľkým ľuďom našej epochy – ku J. V. Stalinovi, ku Klementovi Gottwaldovi.“<sup>54</sup> Dosiahnutie postupnej transformácie postojov mládeže v súlade s modelom „nového“ typu mladého človeka oddaného komunistickej strane<sup>55</sup> s neobmedzeným rešpektom voči jej najvyšším predstaviteľom nebolo reálne bez vytvorenia kognitívnej a afektívnej väzby študujúcich k hlavným protagonistom „pochodu k šťastnejším zajtrajškom“.

Na emócie študujúcich pôsobil špecifický jazykový štýl charakteristický nielen jednoduchou významovou zrozumiteľnosťou, ale najmä ideologicky saturovanou patetickosťou. Tento špecifický výrazový aparát dôsledne analyzoval český lingvista Petr Fidelius (vlastným menom Karel Palek) vo svojej publikácii *Řeč komunistické moci*. Autonómne existujúci spôsob popisu reality cez optiku marxisticko-leninskej filozofickej a politickej praxe autor charakterizuje ako samostatný fenomén hodný systematickej odbornej analýzy. V tomto smere zdôraznil nevyhnutnosť kontextuálne rozumieť špeciálnemu jazyku, resp. „reči“ prameňov pochádzajúcich z doby komunistickej totality: „... nezbytným predpokladom pro jejich správnou interpretaci je pochopitelně schopnost historika rozumět onomu speciálnímu jazyku, jímž jsou psány. Dostalo se mu příjmení „dřevěný“ (původně francouzský vynález: langue de bois), to však popravdě vůbec nevystihuje podstatu věci. Nejde totiž o jeho estetickou kvalitu (příznačnou koženost, topornost, frázovitost, redundanci atp.), vlastně tu ani, přesně vzato, nejde o jazyk: máme tu co činit se specifickým typem řeči, kde se jazyka užívá způsobem, pro který těžší najdeme obdobu v jazykové praxi mimo mocenskou, resp. ideologickou sféru komunismu.“<sup>56</sup> Hoci podľa Petra Fidelia pri interpretácii režimom vyprodukovaných textov ide predovšetkým o originálny spôsob pomenovania skutočnosti, práve v prípade analýzy učebníc zo začiatku 50. rokov kvalita tzv. „komunistického jazyka“ ukazuje, do akej miery bol v nami sledovanom období výklad historických udalostí deformovaný dôslednou aplikáciou marxisticko-leninskej koncepcie dejinného procesu.

Emocionálne zafarbený a sugestívny spôsob podania dejepisných informácií totiž predstavoval nosný spôsob, ako študentov viesť k nadobudnutiu oficiálne

<sup>53</sup> ČAPEK, Vratislav. Didaktika dějepisu. II. díl. Výchovně vzdělávací proces v dějepise. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 21-27.

<sup>54</sup> SNA, f. Povereníctvo školstva. Kolégium povereníctva. 1951. Zápisnice, správy. I., č. 474-485/180. Odborové úseky na pomoc v plnení uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ o učebniciach, s. 2.

<sup>55</sup> Motív mladosti bol v dobovej propagande využívaný ako symbol optimizmu vzhľadom na projekt budúcej komunistickej spoločnosti, ktorú mali tvoriť patrične transformovaní, resp. prevychovaní jedinci disponujúci príslušným budovateľským optimizmom. Podľa Denisy Nečasovej „k vyjádření vnitřního přerodu je často využíváno motivu mládí. Mladost, která dobovým obrazům dominuje, zde však představuje jen symbolický stav následující po přerodu dělníka v nového člověka. Hlavním úkolem dělnické třídy měla být převýchova člověka v novém duchu. Nový člověk tak v dobových konstrukcích „mládl“ a tímto způsobem se rovněž vymezoval vůči starému, překonanému“. NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2018, s. 93.

<sup>56</sup> FIDELIUS, Petr. Řeč komunistické moci. Nové, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016, s. 2-3.

vyžadovaného postoja k objektom kultu osobnosti. Kladné aj záporné historické osobnosti totiž nesú frázovité, zjednodušené, ba až z vulgarizované charakteristiky a prívlastky prekračujúce charakter odborne akceptovateľného textu. Zatiaľ čo Stalin bol v učebnici dejepisu pre 4. ročník stredných škôl z roku 1950 charakterizovaný ako „otec“, „učiteľ“ alebo „skutočný vojvodca“ (str. 164) a Klement Gottwald ako „veľký syn národa“ (str. 192), predstavitelia nekomunisticky orientovanej politickej opozície niesli nálepku „kapitalistická reakcia“ (str. 187), resp. „prisluhovači kapitalistov a tábora reakcie“ (str. 192).

Dichotomické rozdelenie aktérov historických udalostí na „pokrokových“ predstaviteľov komunistického hnutia a „reakčných“ nepriateľov „zápasu o komunistický zajtrašok“ bolo jedným z najtypickejších atribútov stalinskej politickej doktríny. Už spomínaný Stalinov *Stručný výklad dejín VKS(b)* históriu boľševickej strany striktno predstavuje ako neustály boj proti vonkajšiemu a vnútornému nepriateľovi.<sup>57</sup> V tomto smere sovietska a neskôr aj československá stranícka historiografia len odrážala základný politický princíp tzv. zostrujúceho sa triedneho boja, s využitím ktorého Stalinom riadený stranícky a bezpečnostný aparát teoreticky zdôvodňoval masívne represálie, zahŕňajúce spektrum násilných praktík od znemožnenia profesionálneho pôsobenia cez pobyt vo väzení, resp. koncentračnom tábore až po fyzickú likvidáciu.<sup>58</sup> V rezorte slovenského školstva na začiatku 50. rokov 20. storočia prebiehal systematicky organizovaný proces očisty od reálnych alebo vykonštruovaných nepriateľov socializmu s exemplárne prudkou energiou. Historička Soňa Gabzdilová vo svojej monografii *Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953* uvádza vyjadrenia povereníka školstva Ernesta Sýkoru o odstránení „reakčných, buržoáznou ideológiou presiaknutých elementov“ z celej školskej správy a zo všetkých škôl.<sup>59</sup> Teoretické rozdelenie sveta podľa

<sup>57</sup> SOMMER, ref. 29, s. 107.

<sup>58</sup> Stalinovu teóriu o zostrovaní triedneho boja – v kontexte kolektivizácie ZSSR na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia – som sa pokúsil stručne charakterizovať v článku *Cesta Stalina k diktátorskej moci*, ktorý bol uverejnený v študentskom historickom časopise *Acta Historica Et Orientalia Neosoliensia* v máji 2013: „Na zasadnutí ÚV v júni 1928 [Stalin] po prvý raz prezentoval svoju teóriu o zostrovaní triedneho boja v ZSSR, ktorá až do roku 1953 poskytovala vhodné zdôvodnenie masových represálií. Marx a Engels považovali štát za mocenský nástroj vykorisťovateľskej triedy – buržoázie, pomocou ktorého utláča vykorisťovaný ľud. Po vzniku diktatúry proletariátu sa mal štát stať prostriedkom diktatúry proletariátu. Podľa Engelsa je štátnosť „haraburdou“, ktorá bude po zneškodnení vykorisťovateľských tried nahradená komunistickou spoločenskou samosprávou. Stalin naopak tvrdil, že čím viac proletariát pokročí ku komunizmu, tým silnejší odpor budú klásť príslušníci zorhnutej buržoázie. Štát podľa Stalina počas budovania socializmu nemal odumierať, práve naopak, jeho represívna úloha sa mala zosilňovať úmerne so zostrovaním triedneho boja. Urputný triedny zápas v rokoch 1927 – 1929 podľa Stalina prebiehal vo forme odporu kulakov proti sovietskej moci. Stalin mohol pomocou teórie o zostrovaní triedneho boja presvedčivo zdôvodniť oprávnenosť politiky likvidácie kulakov ako triedy. Nielen kulaci, ale aj strední a malí roľníci, ktorí odmietli vstúpiť do kolchozov, boli označení za nepriateľov strany a štátu.“ GABČO, Martin. *Cesta Stalina k diktátorskej moci*. In *Acta Historica Et Orientalia Neosoliensia*. Študentský historický časopis. 2013, Tomus III, vol. 5-6, s. 26-27. Dostupné na internete: <<https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=2439>>. Taktiež pozri McCaULEY, ref. 9, s. 54 – 55.

<sup>59</sup> Soňa Gabzdilová sa zmiňuje o vyjadrení povereníka školstva Ernesta Sýkoru na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 7. apríla 1952 o počte učiteľov prepustených z ideologických dôvodov. V priebehu školských rokov 1950/1951 a 1951/1952 išlo podľa jeho slov o 1687 osôb. GABZDILOVÁ, ref. 15, s. 106.

marxistických triednych kritérií sa tak so „stalinskou“ razanciou pretavilo do profesionálnej likvidácie schopných a užitočných pedagogických pracovníkov.

Obdobné charakteristiky nachádzame aj v učebnici *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií* z roku 1952. Už 21. decembra 1929 Klement Gottwald svojím prvým vystúpením na pôde československého Národného zhromaždenia deklaroval revolučné ciele KSCĽ nielen smerom k eliminácii kapitalistického spoločenského systému, ale aj v záujme riešenia sociálno-ekonomických problémov nižšie postavených spoločenských vrstiev.<sup>60</sup> Namiesto uvedenia vecných faktov je táto udalosť v učebnom texte popísaná slovami: „*Slávna prvá parlamentná reč Klementa Gottwalda v decembri 1929 ukázala znásobenú silu a mohutné bojové odhodlanie KSCĽ zničiť kapitalistický poriadok a nastoliť vládu ľudu. Klement Gottwald tu odhalil špinavú, protiľudovú politiku buržoázie a jej pomáhačov – národných socialistov a sociálnych demokratov a koniec jeho reči vyznel statočným vypovedaním nekompromisného boja buržoázii...*“<sup>61</sup> Podobných slovných konštrukcií sa dá v učebnom texte nájsť viac. Perzekúcie československého štátneho a policajného aparátu v medzivojnovom období zasiahli „*najlepších synov robotníckej triedy na čele s Klementom Gottwaldom*“<sup>62</sup>. Samotná komunistická strana je a priori nazvaná „*gottwaldovskou KSCĽ*“<sup>63</sup>.

Žilinská konferencia Komunistickej strany Slovenska (KSS) a KSCĽ v auguste 1945 priniesla elimináciu povstaleckého vedenia strany a následný nástup Viliama Širokého do funkcie predsedu KSS.<sup>64</sup> Pri tejto príležitosti je Viliam Široký v učebnici typizovaný nielen ako „*blízky spolubojovník Klementa Gottwalda*“, ale aj ako „*najvernejší syn slovenského národa*“.<sup>65</sup> Uvedené slovné konštrukcie boli v úplnom súlade s tendenciou zveličovať zásluhy tohto politika, ktorý po inštalácii komunistického režimu dôsledne presadzoval uplatňovanie záujmov pražského mocenského centra na Slovensku.<sup>66</sup>

Na nasledujúcich stranách sa pokúsime o rozbor dvoch základných polôh, v ktorých analyzované učebnice nadnesene interpretovali činnosť J. V. Stalina a K. Gottwalda.

## **Obraz komunistických vodcov v polohe najvyššieho vzoru budovateľa a nového človeka socializmu**

Rozvíjajúca a výchovná funkcia predstavovala v učebniciach, ktoré vznikli v intenciách potrieb totalitného režimu, zásadný prostriedok politickej indoktrinácie. Hoci prirodzenou úlohou každej učebnice je v súlade s pedagogickými zásadami

<sup>60</sup> První projev Klementa Gottwalda na půdě parlamentu (21. 12. 1929). In *Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky*. Dostupné na internete: <<http://www.moderni-dějiny.cz/prvni-projev-gottwalda-na-půdě-parlamentu-21-12-1922/>>.

<sup>61</sup> DEKAN, Ján et al. *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1952, s. 273.

<sup>62</sup> DEKAN, ref. 61, s. 276.

<sup>63</sup> DEKAN, ref. 61, s. 302.

<sup>64</sup> Podrobnejšie pozri MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 195-196.

<sup>65</sup> DEKAN, ref. 61, s. 312.

<sup>66</sup> PEŠEK, Jan (ed.). *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 319.

a zákonitostami formovať intelektuálne a charakterové schopnosti študujúcich, učebnice dejepisu po roku 1948 výchovný zámer primárne nasmerovali na naplnenie oficiálne proklamovaného ideálu „komunistického človeka“ budúcnosti.<sup>67</sup> Zveličené vykresľovanie vedúcich osobností, spätých svojím životným dielom s komunistickým režimom, predstavovalo zásadný komponent výchovného zamerania uvedeného typu učebných textov. D. D. Zujev v kapitole o rozvíjajúcej a výchovnej funkcii učebníc zdôraznil, že „významný výchovný vplyv na žiakov majú príklady zo života a činnosti V. I. Lenina a vynikajúcich straníckych politikov, ich obetavej práce pre vlasť, komunistickú stranu“<sup>68</sup>. V nasledujúcej časti štúdie si podrobnejšie všimneme konkrétne tematické okruhy, ktoré v rámci dejepisného vyučovania na začiatku 50. rokov 20. storočia študujúcu mládež výchovne formovali v intenciách reality kultu osobnosti.<sup>69</sup>

Koncept transformácie ľudskej osobnosti do „novej“, revolučnej podoby predstavuje zásadnú súčasť marxisticko-leninskej ideológie.<sup>70</sup> V tomto smere sa komunistický režim v ZSSR aj v ČSR prioritne zamerl na deti a študujúcu mládež, o čom okrem iného podávajú svedectvo aj výroky J. V. Stalina a Klementa Gottwalda.<sup>71</sup> Na pôde škôl a spoločenských organizácií (napríklad

<sup>67</sup> Výchova bola v stalinskej verzii socializmu označovaná za kľúčový element formovania novej spoločnosti. J. V. Stalin na margo komunistickej výchovy konštatoval, že „výchova je zbraňou, ktorej účinnosť závisí od toho, kto ju drží vo svojich rukách a koho touto zbraňou chce zasiahnuť“. Sovietsky systém výchovy – najpokrokovejší systém (Uverejnené v časopise Sovietska pedagogika, 1948, č. 11). In BOLDYREV, N. J. (ed.) Komunistická výchova v sovietskej škole. Sborník článkov. Kniha prvá. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1954, s. 12.

<sup>68</sup> ZUJEV, ref. 1, s. 90.

<sup>69</sup> Výchovné zameranie kultu osobnosti v kontexte celkovej politiky KSČ presne vymedzoval napríklad „Návrh učebných osnov pro národní a střední školy. Národní škola.“ V časti „DĚJEPIS – Úvodní poznámky“ nachádzame tieto tézy: „Velký výchovný význam ve vyučování dějepisu má vyzdvižení úlohy osobnosti v dějinách ve spojení s lidovými masami. Žáci národní školy se mají naučit ctít a milovat velké osobnosti naší minulosti i přítomnosti – bojovníky za pokrok a spravedlnost. Zvláštní pozornost věnuje učitel KSČ a jejímu vůdci Kl. Gottwaldovi, Říjnové revoluci a velkým vůdčům VKS(b) Leninovi a Stalinovi. Na jejich příkladu ukáže mravní vlastnosti socialistického člověka.“ VLASTNÍKOVÁ, Kateřina et al. Návrh učebných osnov pro národní a střední školy. Národní škola. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952, s. 42-43.

<sup>70</sup> Konceptu „nového socialistického človeka“ sa vo svojej monografii Nový socialistický človek. Československo 1948 – 1956 venuje historička Denisa Nečasová. NEČASOVÁ, ref. 55, s. 27-73.

<sup>71</sup> Stalin v správe o výsledkoch XIII. zjazdu Všeľvázovej komunistickej strany (boľševikov) – VKS(b) – na margo komunistickej výchovy konštatoval: „Jednou z podstatných úloh strany v období diktatúry proletariátu je začať prevýchovu starších generácií a výchovu nových v duchu diktatúry proletariátu a socializmu... výchova nových generácií v duchu proletárskeho socializmu sú naliehavými úlohami našej strany, bez uskutočnenia ktorých nie je možné víťazstvo socializmu.“ (O otázke mravnej výchovy v sovietskej škole. In BOLDYREV, N. J. (ed.) Komunistická výchova v sovietskej škole. Sborník článkov. Kniha prvá. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1954, s. 175.) Klement Gottwald taktiež venoval pozornosť premene systému školského vzdelávania v intenciách politických cieľov KSČ. Napríklad vo svojom referáte na IX. zjazde KSČ (25. mája 1949) zdôraznil nutnosť nových vzdelávacích priorit: „Naše školy, zejména střední a vyšší, musí lidově demokratické republice vychovávat lidi věrně a věci lidu a národa oddané. ... Vedle prohloubení školení odborného musíme naši novou inteligenci v kurzech i ve školách vychovávat v duchu nejpokrokovějšího světového názoru, v duchu dialektického a historického materialismu, v duchu marxizmu-leninizmu.“ (GOTTWALD, Klement. Prožíváme velký kulturní rozmach. Z referátu s. K. Gottwalda na IX. sjezdu KSČ dne 25. květ-



Československá mládež – ČSM) systematicky prebiehala výchova k vypestovaniu vlastností, ktoré mali žiakov pretvoriť do podoby „nadšených budovateľov komunizmu“.<sup>72</sup> Výsledkom premeny mal byť nový človek pokroku, disponujúci presvedčenou ideologickou uvedomelosťou, budovateľským nadšením a schopnosťami užitočnými pre budúcu komunistickú spoločnosť.<sup>73</sup>

Dôležitým nástrojom na dosiahnutie tohto cieľa bol názorný príklad. Práve neúnavne prezentovaný panteón zakladateľov a uskutočňovateľov komunistickej myšlienky mal mladým ľuďom ukazovať, akými vlastnosťami, postojmi a praktickými činmi by mali v prítomnosti a najmä v budúcnosti disponovať. Popredný predstaviteľ sovietskej pedagogiky N. J. Boldyrev na otázku, akým by mal byť „človek hodný našej veľkej stalinskej epochy“, ponúkol odpoveď: „*Ideálom nového človeka sú predovšetkým zakladatelia marxizmu-leninizmu, Marx, Engels, Lenin a Stalin. Sú zosobnením komunistickej mravnosti a stelesnením najlepších mravných vlastností proletariátu. Ich život a činnosť sú vzorom pre celé ľudstvo. Všetci naozaj pokrokoví ľudia nemôžu mať vznešenejšiu túžbu ako vychovať v sebe povahové črty zakladateľov marxizmu-leninizmu.*“<sup>74</sup> Ako už bolo konštatované, analyzované učebnice nesú pečať úsilia vykresliť vedúce osobnosti československého a sovietskeho komunistického hnutia v polohe fakticky neomylných nositeľov „správnych“ ľudských aj politických vlastností, zatiaľ čo ich odporcovia a súperia boli zobrazovaní vo výlučne negatívnych konotáciách. Bez náznaku snahy o objektívne zhodnotenie tej-ktorej osobnosti text presne vymedzuje, kto stojí alebo nestojí na správnej strane historického vývoja, a teda je alebo nie je hodný nasledovania a napodobňovania.

V tomto smere v obidvoch učebných textoch defiluje príbeh „strojcu nových dejín českého a slovenského národa“<sup>75</sup> Klementa Gottwalda, ktorý študujúcim umožňoval osvojiť si racionálne a v nemalej miere aj emocionálne saturované argumenty v prospech politiky komunistického režimu. V učebnici *Dejepis*.

---

na 1949. In MEISSNEROVÁ, Erna - BAKOŠ, Ludovít (eds.). Komunisté o výchově. Výběr článků a projevů o kultuře, výchově a vzdělání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 14.) V uznesení Predsednictva Ústředního výboru KSČ z roku 1951 sa v súlade s Gottwaldovým heslom „Škola je hlavním činitelem výchovy nových občanů republiky“ konštatuje, že „škola má svést zápas o duši nejmladší generace národů Československa, má tuto generaci vychovávat jako generaci socialistickou, generaci nových společenských vztahů, generaci nové kultury, nové morálky“. (Z usnesení Předsednictva Ústředního výboru KSČ z roku 1951: O učebnicích pro národní a střední školy. In MEISSNEROVÁ, Erna - BAKOŠ, Ludovít. Komunisté o výchově. Výběr článků a projevů o kultuře, výchově a vzdělání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 18.)

<sup>72</sup> POLEDŇÁK, Alois. O práci ČSM na školách: Z projevů presidenta republiky K. Gottwalda, ministra školství, věd a umění prof. dr. Z. Nejedlého, předsedy ČSM Z. Hejzlara, místopředsedy E. Sýkory a členů ÚV ČSM Fr. Vacka a dr. R. Vančurové. Praha: Státní nakladatelství, 1950, s. 34.

<sup>73</sup> Zaujímavú historicko-antropologicko-psychologickú analýzu koncepcie nového človeka v ZSSR a nacistickom Nemecku previedla dvojica sovietskych Peter Fritzsche a Jochen Hellbeck v publikácii *Za obzor totalitarizmu. Srovnání stalinizmu a nacismu*. FRITZSCHE, Peter - HELLBECK, Jochen. *Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa*. In GEYER, M. - FITZPATRICKOVÁ, S. *Za obzor totalitarizmu. Srovnání stalinizmu a nacismu*. Praha: Academia, 2009, s. 404-456.

<sup>74</sup> BOLDYREV, ref. 71, s. 170.

<sup>75</sup> BÉDER, ref. 47, s. 189.

Učebné texty pre IV. triedu stredných škôl v rámci podkapitoly *Český a slovenský odboj za druhej svetovej vojny* (s. 188-193) nachádzame kompaktnú charakteristiku K. Gottwalda. Autorom týchto pasáží, charakterizujúcich najmä Gottwaldovu povojnovú činnosť, bol generálny tajomník KSČ Rudolf Slánský. Zatiaľ čo v učebnici z roku 1950 je uvedené jeho meno a pôvodný zdroj (Slánskeho príspevok do zborníka „*K päťdesiatinám súdruha Klementa Gottwalda*“), v učebnom texte *Dejepis. Učebné texty pre 8. ročník a jednoročný kurz všeobecnovzdelávacej školy* z roku 1953 za takmer úplne identickým textom (s. 445 – 448) o skutočnom autovi nenájdeme ani zmienku, pretože v čase jeho vydania bol už Rudolf Slánský mŕtvy. Z pozície jedného z najvernejších Gottwaldových spolubojovníkov totiž padol na lavicu obžalovaných v najrozsiahljšom monsterprocesu, ktorý prebehol v povojnovom Československu.<sup>76</sup> Kľúčoví nositelia kultu osobnosti sa totiž stávali obeťami systému, ktorý okrem iného pomáhali budovať aj pomocou propagandistických textov. V publikovanom úryvku zo zborníka ku Gottwaldovými päťdesiatinám totiž možno nájsť v súvisi s prvým robotníckym prezidentom nejedno epiteton. V budúcnosti sa mal „*dôstojne radiť k veľkým postavám našich dejín*“ (s. 189). Text nešetří sériou oslavných prívlastkov: „*priekopník pokrokového vývoja*“ (s. 189), „*predný stroja novej epochy dejín nášho národa*“ (s. 190) alebo „*milovník národa*“ (s. 191). Pojem národ je však v analyzovanom texte definovaný zo zorného uhla marxisticko-leninskej stratifikácie spoločnosti. Nasledujúce konštatovania je možné vnímať ako pokus o syntézu vyzdvihovania zásluh a schopností jednej osobnosti so záujmami spoločenských skupín, ktoré režim vyhlasoval za oporu „*diktatúry proletariátu*“: „*Naše národy nemohli byť silné, nezávislé a šťastné, dokiaľ ich osudy viedla národu a ľudu nepriateľská hŕstka veľkokapitalistických vykorisťovateľov. Národom sú Klementovi Gottwaldovi robotníci, živnostníci, inteligencia, ktorí predstavujú vyše 90 % obyvateľov. Pracujúci ľudia, tí sú soľou našej krajiny, pretože svojou prácou tvoria jej bohatstvo. V ich veľkú tvorčiu silu verí Klement Gottwald, verí, že privedú našu krajinu k rozkoetu. Preto im patrí hlavné slovo. Oni musia byť zdrojom všetkej moci.*“<sup>77</sup> Študenti sa taktiež mali oboznámiť s Klementom Gottwaldom ako „*vyvíkajúcou osobnosťou*“, ktorá „*bojuje za uskutočnenie veľkých a svätých ideálov socializmu, pretože miluje svoj národ, pretože chce vidieť svoj národ silným a šťastným*“<sup>78</sup>.

Učebný text *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií* v rámci posledných kapitol priebežne reflektuje Gottwaldovu politickú činnosť. V tomto smere sa dozvedáme o vedúcich schopnostiach Klementa Gottwalda (s. 266), o novom gottwaldovskom vedení vyškolenom dielami Marxa, Lenina a Stalina (s. 269) alebo o kádroch „*vychovaných gottwaldovskou KSČ*“ (s. 302). V referáte na V. zjazde KSČ v roku 1929 Gottwald predpovedal príchod hospodárskej krízy, „*opierajúc sa o geniálnu teóriu J. V. Stalina*“ (s. 270). Gottwald, ktorý bol na tomto zjazde zvolený na čelo KSČ, je charakterizovaný ako „*skutočný proletársky vodca našej strany a nášho ľudu, dnešný náš prezident republiky*“ (s. 270).

<sup>76</sup> Pozri KAPLAN, Karel. Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha: Mladá fronta, 1992, 303 s.

<sup>77</sup> BÉDER, ref. 47, s. 192.

<sup>78</sup> BÉDER, ref. 47, s. 191.

## Kult osobnosti v látke o nástupe nacizmu a udalostiach druhej svetovej vojny

Pomerne široký priestor je v predmetných učebniciach venovaný udalostiam druhej svetovej vojny. V rámci popisu jednotlivých bojových akcií a ich politického pozadia je dôraz položený na vyobrazenie podielu komunistickej strany a jej domácich aj zahraničných predstaviteľov na porážke nacizmu. Je dôležité podotknúť, že detailná analýza zástoja J. V. Stalina, Klementa Gottwalda a ďalších dobových postáv na dejinnom vývoji rokov 1939 – 1945 by zaberala priestor samostatnej publikácie, keďže ide o značné množstvo informácií nachádzajúcich sa v širokom kontexte. V tomto smere je pre čitateľa pomerne dostupné bohaté portfólio odbornej aj popularizačnej literatúry. Stalinovmu podielu na porážkach aj víťaznom závere veľkej vlasteneckej vojny a oslobodení strednej a južnej Európy sa podrobne venoval ruský historik Dmitrij Volkogonov v druhej časti publikácie *Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina. II. diel.*<sup>79</sup> Prínosné poznatky taktiež možno čerpať z textov Václava Vebera<sup>80</sup>, Roja Alexandroviča Medvedeva<sup>81</sup>, Roberta C. Tuckera<sup>82</sup>, Georgija Konstantinoviča Žukova<sup>83</sup>, Vladimira Karpo-va<sup>84</sup> a ďalších.

V učebnici dejepisu pre IV. triedu stredných škôl z roku 1950 a v *Dejinách ČSR pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií* (1952) nachádzame state venované vyobrazeniu Stalina ako fakticky výlučného strojcu víťazstva ZSSR nad štátmi Osi. V pasážach o priebehu veľkej vlasteneckej vojny sú pomerne frekventovane spomenuté Stalinove prejavy a vyhlásenia pre verejnosť, ktoré odzneli, resp. boli uverejnené pri príležitosti politicky alebo vojensky dôležitých udalostí<sup>85</sup> a komunistických výročí<sup>86</sup>. Zvolené úryvky, resp. citáty zobrazovali Stalina ako symbol nádeje na víťazstvo. Napríklad vďaka zmierneniu nemeckej blokády Leningradu „1. mája 1942 už... na leningradských uliciach nádejne a povzbudivo zvučala Stalinova reč. Vzrástla preto aj odvaha, ale vzrástol dlhým obklúčením, bohužiaľ, aj hlad“<sup>87</sup>. V analyzovanom texte nájdeme úryvky zo Stalinových vyhlásení, ktoré boli určené na verejnú mobilizáciu k bojovému zápalu príslušníkov sovietskej armády a k výrobnému úsiliu civilistov vo frontovom zázemí: „Až prišiel november (1942 – pozn. M. G.) ako vlani, tak aj tu mesiac obratu. Koniec obrany a začiatok nástupu. „Nie je ďaleko deň, keď nepriateľ spozná silu nových úderov Červenej armády. A na našej ulici

<sup>79</sup> VOLKOGONOV, Dmitrij. *Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina II.* Bratislava: Spektrum, 1990, 624 s.

<sup>80</sup> VEBER, Václav. *Stalin. Stručný životopis.* Praha: Karolinum, 1996, 202 s.

<sup>81</sup> MEDVEDEV, Roj Alexandrovič. *Stalin a stalinizmus. Historické črty.* Bratislava: Obzor, 1990, 228 s.

<sup>82</sup> TUCKER, Robert C. *Stalin: Revoluce shora 1928 – 1941.* Praha: BB Art, 2000, 751 s.

<sup>83</sup> ŽUKOV, Georgij Konstantinovič. *Spomienky a úvahy.* Bratislava: Pravda, 1974, 687 s.

<sup>84</sup> KARPOV, Vladimir. *Marsál Žukov. Jeho spolubojovníci a soupeři ve válce i v míru.* Praha: Otto-vo nakladatelství, 2012, 704 s.

<sup>85</sup> Na stranách 158-159 Dejepisu pre IV. triedu stredných škôl sú typizované základné tézy prvého Stalinovho prejavu po prepadnutí ZSSR nemeckou armádou. Napriek tvrdeniu autorov učebnice, že Stalin ani „vo chvíľach najväčších fašistických vojenských úspechov nič nezamlčal“, potenciál nemeckej vojenskej moci a sovietske bojové neúspechy v skutočnosti pred verejnosťou výrazne zľahčil. Pozri VOLKOGONOV, ref. 79, s. 160-161.

<sup>86</sup> Predovšetkým išlo o výročie tzv. Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.

<sup>87</sup> BÉDER, ref. 47, s. 162.

bude sviatok!“ volal Stalin vo svojom rozkaze v deň 7. novembra 1942 – v jubilejný deň 25. výročia Októbrovej revolúcie. Slová, ktoré sa zas ako blesk rozniesli po celom SSSR. A aj tu po slovách nasledoval hneď čin, ktorého úlohou bolo zničiť celú ohromnú armádu, ktorú Nemci nahromadili pri Stalingrade.“<sup>88</sup> V stati *Cieľ Vlasteneckej vojny* sú uvedené konkrétne zámery, ktoré mali byť dosiahnuté porážkou nacistického Nemecka. Stalin bol aj v tomto prípade zobrazený ako jediný inšpirátor bojových úloh sovietskej armády: „S heslom „na Berlín“ postupovala Červená armáda ďalej, aby splnila úlohu, ktorú jej na výročie Veľkej revolúcie r. 1943 stanovil Stalin ako cieľ Vlasteneckej a oslobodzovacej vojny...“<sup>89</sup> Čo sa týka vedenia bojových operácií, o maršaloch a generáloch Červenej armády sa v texte píše pomerne stručne (napríklad účasť generála Rokossovského na Bitke pri Stalingrade).<sup>90</sup>

Zatiaľ čo o vzorových schopnostiach najvyššieho veliteľa sa môžeme dočítať na prakticky každej strane, v texte absentujú poznatky o vojenských stratégiách a praktikoch, ktorí svojimi schopnosťami dokázali realizovať obranu, resp. neskôr úplnú porážku nacistickej armády. Charakteristika etáp veľkej vlasteneckej vojny je v texte zavŕšená sériou tvrdení, ktoré sa už svojím jazykovým štýlom vymykajú kritériu odbornosti. Po konštatovaní pravdivého faktu, že „všetky akcie pevne držal v rukách Stalin“, nasleduje štylizovaná oslava najvyššieho štátneho predstaviteľa: „Jeho postava a úloha v tej veľkej dobe vyrástli ešte do väčšej výšky. Stalin – to bolo heslo, symbol, priam stelesnenie SSSR. Stalin vie, čo robiť, Stalin vie konať, čo treba. Stalin povedal, že zvíťazíme, nie je preto možné, aby sme nezvíťazili. Tak to znie celým Sovietskym zväzom a zanemená tretiu veľkú silu sovietskeho ľudu a tretiu záruku víťazstva. Stalin sa však ukázal aj na výške týchto ohromných úloh.“<sup>91</sup> Citované argumenty, vyzdvihujúce údajnú Stalinovu vojenskú genialitu, prekrývali realitu a silno deformovali tvoriace sa historické predstavy študujúcich. Historik Dmitrij Volkogonov na základe štúdia príslušných materiálov jasne konštatoval, že Stalin mohol zvládať funkciu najvyššieho veliteľa Červenej armády iba vďaka podpore širokého okruhu odborníkov na vedenie vojenských operácií.<sup>92</sup> O tejto skutočnosti sa vo svojom prejave na XX. zjazde KSSZ 25. februára 1956 zmienil aj Nikita Sergejevič Chruščov – na základe predchádzajúceho dôsledného prešetrenia mohol pred stranickým publikom pripustiť, že Stalinovi vo vojenských záležitostiach nielenže chýbal cit pre realitu, ale nekompetentnými rozkazmi situáciu na frontoch veľkej vlasteneckej vojny, naopak, neraz komplikoval.<sup>93</sup> Z tohto hľadiska zmienky o Stalinovej predvídavosti pri príprave Stalingradskej bitky vyznievajú maximálne bizarne. Hoci podľa tvorcov učebného textu Stalin

<sup>88</sup> BÉDER, ref. 47, s. 161.

<sup>89</sup> BÉDER, ref. 47, s. 163.

<sup>90</sup> BÉDER, ref. 47, s. 161.

<sup>91</sup> BÉDER, ref. 47, s. 160.

<sup>92</sup> Dmitrij Volkogonov na margo mýtu o Stalinovej vojvodcovskej genialite konštatoval: „Na formovanie Stalina ako najvyššieho veliteľa, zopakujem to ešte raz, vplývali mnohí, no najväčšmi štyria sovietski veliteľia a vojvodcovia – B. M. Šapošnikov, A. M. Vasilevskij, A. I. Antonov a, prirodzene, G. K. Žukov“ (VOLKOGONOV, ref. 79, s. 297). A 9. septembra 1941 bol Stalin ochotný pripustiť, že v prípade problému obrany Kyjeva a oblasti v okolí rieky Dneper sa mýlil a pravdu mal G. K. Žukov. Pozri KARPOV, ref. 84, s. 190-209.

<sup>93</sup> Dostupné na internete: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tajny-projev-n-s-chruscovana-xx-sjezdu-ksss-o-kultu-osobnosti-j-v-stalina-25-2-1956/>>.

predvídal strategickú situáciu, ktorá sa rozvíjala počas bitky<sup>94</sup>, v skutočnosti išlo o výsledok kolektívneho postupu vojenských odborníkov.<sup>95</sup>

Po zvládnutí učiva týkajúceho sa charakteristiky bojových akcií Červenej armády mali študujúci vedieť odpovedať na otázku: „*Čo dokazuje genialitu Stalinovu ako vojvodu?*“<sup>96</sup> Publikácia ako celok nedisponuje žiadnymi obrázkami či grafickými prílohami, ktoré by mohli poznatky o Stalinovej účasti na vojnových udalostiach priblížiť názornejšie.

## **Záver**

Ambícia predstaviť študujúcim vedúce osobnosti komunistického hnutia v polohe heroických aktérov série historických udalostí sa v obidvoch učebniciach odráža v špecifickosti rozsahu a obsahu prezentovaného textu. Nesporne reálne existujúcu Stalinovu a Gottwaldovu vedúcu úlohu v dejinách československého i (v Stalinovom prípade) sovietskeho komunizmu totiž zvýrazňoval a dokresľoval výber „vhodných“/akceptovateľných faktov. Napriek kvantitatívne predimenzovanému obsahu<sup>97</sup> absentujú informácie, ktoré by podrobnejšie osvetľovali konkrétne kontúry činnosti nielen komunistických vodcov, ale aj osôb a politických zoskupení v texte označených za nepriateľské voči socializmu a komunistickej strane. „Nepriatelia ľudu“ sú totiž zobrazení šablónovito a zjednodušene. Absentujú konkrétne mená Stalinových oponentov, československých nekomunistických politikov a aj spomínaných tzv. buržoáznych nacionalistov. Aj o západných spojencoch ZSSR z rokov 1941 – 1945 učebnica ponúka iba povrchné informácie. „Zriedené“ poznatky študujúci nadobúdali aj z častí o politickom vývoji KSČ, pretože mená príslušníkov pomerne širokého kolektívu komunistických funkcionárov boli uvedené len v minimálnej miere – v prospech organizovanej adorácie J. V. Stalina a K. Gottwalda. Výklad učiva značne komplikovala nesporná predimenzovanosť učebného textu, na ktorú bolo pri hodnotení záverečných skúšok z dejepisu na pedagogických gymnáziách upozorňované ako na príčinu povrchnej znalosti podstatných historických udalostí.<sup>98</sup>

Na záver možno konštatovať, že charakteristickým znakom prezentovaného učiva bola deformácia historických faktov súvisiacich s fenoménom kultu osobnosti a používanie výrazne afektovaného jazykového štýlu. Popis jednotlivých udalostí bol totiž výsledkom umelej deformácie historického obrazu v záujme

<sup>94</sup> DEKAN, ref. 61, s. 162.

<sup>95</sup> VOLKOGONOV, ref. 79, s. 290-291.

<sup>96</sup> BÉDER, ref. 47, s. 175.

<sup>97</sup> Učivo, ktoré sa priamo alebo nepriamo týka kultu osobnosti, je v Dejepise pre IV. triedu stredných škôl rozpísané na stranách 108-196. V prípade učebnice Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií ide o strany 258-323. K záveru, že objem učebnej látky bol neprimerane rozsiahly, nás privádza aj stanovenie ukazovateľa rovnomernosti rozsahu učiva, ktorý by mal dosahovať hodnotu 1,5 – 2,0. V prípade Dejepisu pre IV. triedu stredných škôl však ukazovateľ nadobúda hodnotu 7,00. Údaj sa zisťuje vydelením počtu strán najdlhšej témy učiva a najkratšej témy – výsledkom je podiel obidvoch čísel. ZUJEV, ref. 1, s. 50-55.

<sup>98</sup> SNA, f. Povereníctvo školstva. Kolégium povereníctva. Zápisnice, správy. 7. – 31. 7. 1953, č. 167 – 170. I. č. 135a. Materiál pre Kolégium povereníka školstva a osvetu. Správa o priebehu a úrovni záverečných skúšok na pedagogických gymnáziách, s. 6.

propagandistických potrieb komunistického režimu. Dejepisné vyučovanie malo týmto spôsobom upevňovať socialistické presvedčenie vzdelávanej mládeže.

Z týchto dôvodov je nevyhnutné každé zásadné tvrdenie uvedené v dejepisných učebniciach z éry kultu osobnosti konfrontovať s prácami historikov skúmajúcich problematiku stalinizmu a komunistického hnutia ako celku. Primárne zdroje, z ktorých prezentované poznatky pochádzali, jednoznačne poukazujú na fakt, že piliere kultu Gottwaldovej osoby boli viac-menej kompletne prebraté zo sovietskeho prostredia. Hoci v úvode *Dejepisu pre IV. triedu stredných škôl* z roku 1950 bola deklarovaná nevyhnutnosť všímať si „nie život kráľov a vojvodcov, ale viacej život pracujúcich ľudí...“<sup>99</sup>, inkriminované úseky sovietskych a československých dejín v prvom rade prezentovali buď vyfabrikované, alebo prinajmenšom zveličené hrdinstvo najvyšších štátnych predstaviteľov, zatiaľ čo radoví občania v takto nastavenom historickom obraze do značnej miery zastávali len pozíciu vykonávateľa a tleskajúceho publika.

Je taktiež dôležité poznamenať, že napriek existujúcim deformáciám obidve porovnávané učebnice ponúkali značné množstvo poznatkov, prostredníctvom ktorých mohli študenti stredných škôl získať pomerne podrobný historický obraz o – v danej dobe bezprostredne blízkej – minulosti.

## Zoznam použitých prameňov a literatúry:

### Archívy:

Slovenský národný archív, fond Povereníctvo školstva, Kolégium povereníctva

### Monografie a zborníky ako celok:

ADAMOVÁ, Karolina et al. Politologický slovník. Praha: C. H. Beck, 2001.

ALBERTY, Július. Úvod do vyučovania dejepisu. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956.

BARNOVSKÝ, Michal. Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960). Bratislava: VEDA – vydavateľstvo SAV, 1988.

BÉDER, Ján (prel.). Dejepis pre IV. triedu stredných škôl. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950.

ČAPEK, Vratislav et al. Didaktika dějepisu. II. díl. Výchovně vzdělávací proces v dějepise. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

DEKAN, Ján et al. (prel. z českého originálu). Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1952.

FIDELIUS, Petr. Řeč komunistické moci. Nové, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016.

GABZDILOVÁ, Soňa. Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, 130 s.

HAVRILA, Marek – OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Historiografia na Slovensku v kontexte spoločenského vývinu v 19. a 20. storočí. Prešov: Universum, 2009, 99 s.

JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století. Praha: LEDA – Rozmluvy, 2014, 848 s.

KAPLAN, Karel. Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha: Mladá fronta, 1992.

KARPOV, V. Maršál Žukov. Jeho spolubojovníci a soupeři ve válce i v míru. Praha: Ottovo nakladatelství, 2012.

MACHÁČEK, Michal. Gustáv Husák. Praha: Vyšehrad, 2017.

<sup>99</sup> DEKAN, ref. 59, s. 6.

- MCCAULEY, Martin. Stalin a období stalinizmu. Historie – fakta – dokumenty. Praha: Albatros Media, a. s., 2012.
- NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956. Brno: Masarykova univerzita, 2018.
- POLEDŇÁK, Alois. O práci ČSM na školách: Z projevů presidenta republiky K. Gottwalda, ministra školství, věd a umění prof. dr. Z. Nejedlého, předsedy ČSM Z. Hejzlara, místopředsedy E. Sýkory a členů ÚV ČSM Fr. Vacka a dr. R. Vančurové. Praha: Státní nakladatelství, 1950.
- POLIŠENSKÝ, J. et al. Predmety spoločenských vied v 6. – 11. ročníku. Dejepis, zemepis, psychológia. Poznámky k vyučovaniu na všeobecnovzdelávacích školách. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956.
- PRŮCHA, Jan. Učebnice: teorie a analýzy edukačního média. Brno: Paido, 1998.
- PŠENÁK, Jozef. Slovenská škola a pedagogika 20. storočia. Ružomberok: VERBUM, 2011.
- SLOSIARIK, Ján et al. Metodické state pre vyučovanie spoločenským náukam (občianska náuka, dejepis a zemepis) na školách II. a III. stupňa. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1951.
- SOMMER, Vítězslav. Angažované dějepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem 1950 – 1970. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.
- VLASTNÍKOVÁ, Kateřina et al. Návrh učebních osnov pro národní a střední školy. Národní škola. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- VOLKOGONOV, Dmitrij. Triumf a tragédie. Politický portrét J. V. Stalina II. Bratislava: Spektrum, 1990.
- ZUJEV, Dmitrij Dmitrijevič. Ako tvoriť učebnice. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986.
- ZWETTLER, Otto – VACULÍK, Jaroslav – ČAPKA, František. Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Pedagogická fakulta, 1996.

### **Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:**

- BOLDYREV, N. J. O otázke mravnej výchovy v sovietskej škole. In Komunistická výchova v sovietskej škole. Sborník článkov. Kniha prvá. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1954, s. 165-187.
- ČAPEK, Vratislav. Příspěvek ke zkoumání historického vědomí studující mládeže. In Acta historica Neosoliensia – Tomus 1. Banská Bystrica: Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1998, s. 121-135.
- DENDYS, Ivana. Odras ideológie v učebniciach dejepisu (Od slovenského štátu po obdobie normalizácie). In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2018, s. 138-151.
- FRITZSCHE, Peter – HELLBECK, Jochen. Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa. In GEYER, Michael – FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.). Za obzor totalitarizmu. Srovnání stalinizmu a nacismu. Praha: Academia, 2009, s. 404-456.
- GABČO, Martin. Cesta Stalina k diktátorskej moci. In Acta Historia Et Orientalia Neosoliensia (Študentský historický časopis – Študentská historická spoločnosť pri Katedre histórie FHV UMB), 2013, Tomus III, č. 5-6, s. 17-28.

- GOTTWALD, Klement. Prožíváme velký kulturní rozmach. Z referátu s. K. Gottwalda na IX. sjezdu KSČ dne 25. května 1949. In MEISNERROVÁ, Erna – BAKOŠ, Ludovít. Komunisté o výchově. Výběr článků a projevů o kultuře, výchově a vzdělání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 13-15.
- HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny – účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121-136.
- MAŇÁK, Josef. Funkce učebnice v moderní škole. In KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš et al. Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Paido, 2008, s. 19-26.
- VARINSKÝ, Vladimír. Aktuálne problémy slovenskej historiografie po novembri 1989 (kontroverzie z pohľadu ľudáckej emigrácie). In *Acta Universitatis Matthiae Belii – sekcia spoločenskovedná*, 2000, roč. 4, s. 144-152.

### **Nepublikované práce:**

- JIREČEK, Miroslav. Vývoj vyučovacého predmetu dejepis v letech 1918 – 2013 (Disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, 2014.

### **Internetové zdroje:**

- Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. In *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*, 1951, roč. 1, č. 5 – 6, s. 257-267. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646&lang=cs>>.
- <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tajny-projev-n-s-chruscova-na-xx-sjezdu-ksss-o-kultu-osobnosti-j-v-stalina-25-2-1956/>>
- <<http://www.moderni-dejiny.cz/prvni-projev-gottwalda-na-pude-parlamentu-21-12-1922/>>
- <<https://www.ff.umb.sk/mkmet/bloomova-taxonomia.html>>

Počet slov: 11 042

Počet znakov vrátane medzier: 83 352